

IDENTITATEA ETNOLINGVISTICĂ A PERSOANELOR DE ORIGINE UCRAINEANĂ/RUSĂ ÎN MEDIUL ROMÂNOFON DIN REGIUNILE POLIETNICE ALE UCRAINEI

Chemes Valerii Fedorovych,

cand. în științe filolog., docent

Universitatea Națională "Taras Șevcenko" din Kiev

În articolul de față se analizează fenomenul autoidentificării lingvistice a persoanelor de origine ucraineană/ rusă în mediul românofon în contextul chestiunii, dacă va deveni limba ucraineană ca factor de consolidare al națiunii politice ucrainene. E important de ținut cont de întreaga totalitate a factorilor social-psihologici pentru a clarifica toate efectele posibile, negative și pozitive, în viața lingvistică a sociumului polietic ucrainean. Metoda de cercetare a *(auto)biografiilor lingvistice* urmează să fie considerată ca una productivă, fiindcă ea permite a fixa "pe viu" verbalizarea narativă a conceptelor respective a conștiinței etnice și lingvistice a persoanei în situații de multilingvism și polieticism. Biografiile lingvistice înregistrate, ele prezintă un tip specific de text neinstituționalizat, cu o anumită compoziție și structură, care conține o totalitate difuză multiaspectuală de microdiscursuri. La schimbarea mediului etno-lingvistic mecanismele de adaptare psihologică se pronunță deosebit de intensiv, activizând în conștiința persoanei necesitatea de mobilizare a întregii experiențe de viață premergătoare, a regulilor și stereotipurilor mentale, elaborate înainte vreme referitor la reprezentanții comunității locale, în scopul alegerii schemei de comportament lingvo-cultural: 1) acceptare; 2) confrontare.

Cuvinte-chee: sociolingvistică, identitate etnolingvistică, națiune politică, (auto)biografie lingvistică, discurs, limba română, limba ucraineană.

Ucraina, după cât se știe, este un stat, ce se caracterizează prin fenomenul multilingvismului regional, în primul rând, în regiunile ei de sud-vest – Transcarpatică, Cernăuți (Bucovina), și de sud – Odesa, unde, afară de ucraineni, locuiesc cetățeni de alte etnii, printre care și românii (moldovenii). Ținând cont de istoria complicată a teritoriilor menționate și, respectiv – a etniilor din această regiune a Europei (în diferite perioade ale istoriei lor ele fuseseră părți componente ale altor state, în care limbile ucraineană, română, ungară avuseră statut funcțional distinct), e importatnt de efectuat o cercetare obiectivă a situației sociolingvistice actuale. Un asemenea obiectiv devine cu atât mai important, cu cât se ia în considerare, că actualmente este vorba de o situație lingvistică nouă, condiționată de modificarea, după a. 1989, a statutului oficial al limbii ucrainene, când ea devenise limbă de stat. Totodată avuse loc și schimbarea situației privind limba română, care a fost recunoscută identică cu așa-numita limbă "moldovenească", ceea ce a fost confirmat prin faptul reverenirii moldovenilor din Moldova la grafia latină (este necesar să se precizeze că în realitate în reg. Odesa la nivel oficial se menține și ideea existenței limbii moldovenești, cu toate că se folosește grafia latină). Procesul de reînnoire culturală și de învățământ a atins și alte limbi etnice ale Ucrainei. Astfel putem constata schimbări socioculturale însemnate, care au dus la corelații noi între conștiința etnică și cea națională (civilă) a persoanei, deoarece destrămarea URSS provocase modificări fundamentale în viața lingvistică a societății ucrainene în general și a fiecărui individ în particular. Aici s-ar putea vorbi de fenomenul al mentalității postsovietice, avându-se în vedere modul de gândire, totalitatea presupuzițiilor mentale și spirituale, caracteristice unei persoane aparte sau unui grup social.

Fără îndoială, problema constituirii limbii ucrainene ca factor de consolidare a națiunii ucrainene urmează să fie abordată (modelată) în toată complexitatea ei. Pe lângă faptul, că atât factorii social-economici negativi, cât și alte condiții nefavorabile – în primul rând, cele demografice și etno-lingvistice, care distrugau spațiul sociocultural ucrainean până în prezent și care, spre regret, își continuă influența sa negativă și acum, e posibil, totuși, de evidențiat și unii factori pozitivi, care sunt în stare să contribuie la parvenirea schimbărilor așteptate de societate în ceea ce privește viața lingvistico-culturală a națiunii. Fără asemenea schimbări, în opinia noastră, atingerea unei armonii sociale și interetnice în țară ar fi imposibilă. Dar anume ea ar putea garanta dezvoltarea economică și spirituală a sociumului ucrainean nou, inclusiv, desigur, a membrilor tuturor comunităților etnice și lingvistice ale lui, împreună cu limbile lor, folosite în viața lor cotidiană.

Existența națională a unei etnii este condiționată, în mare măsură, de statutul funcțional al limbii etnice. În vorbirea individului, după cât se știe, se obiectivizează într-un mod natural un șir de particularități semnificative ale lui – sociale, psihice, lingvistice propriu-zise. Pentru a clarifica statutul funcțional real al limbii ucrainene e necesar de efectuat o stratificare sociolingvistică a continuumului lingvistic actual. Stratificarea menționată poate fi efectuată numai luându-se în considerare și formele de manifestare a anumitei inerții obiective sociale în existența lingvistică a unui individ și a grupelor sociale de vorbitori. Este vorba de fenomenul ruinării unui echilibru relativ al orientărilor sociale și ideologice în procesul alegerii limbii de comunicare în perioada postsovietică. Iaroslav Hrytsak, comparând, în temeiul materialelor unui sondaj propriu (1994), verbalizarea noțiunii de identitate în două orașe din Ucraina – la Donețk și la L'viv, care se află la două poluri ale "mobilizării politice", a ajuns la concluzia privind prevalarea evidentă la Donețk a identității "sovietice" asupra celei ruse (30 %), însoțite de sentimentul de patriotism teritorial, spre deosebire de L'viv, unde majoritatea oamenilor s-au obișnuit să gândească prin categorii naționale. De comparat fragmentul din datele din tabelul raitingurilor identității (în %): la L'viv: (1) *ucrainean/că* 73,1; *l'vivean/că* 69,9; (3) *femeie* 46,0; (4) *greco-catolic/ă* 38,4...; la Donețk: (1) *donecean/că* 55,6; (2) *femeie* 48,8; "*sovietic/ă*" 40,0; *ucrainean/că* 39,3...[Hrytsak, 1998, 273].

E important, deci, de ținut cont de întreaga totalitate a factorilor social-psihologici pentru a clarifica toate variantele posibile ale efectelor negative și pozitive în viața lingvistică a sociumului actual ucrainean, printre altele, și în regiunile polietnice bi-/multilingve.

Paradigma factorilor respectivi pozitivi, care ar putea să asigure "autoconștientizarea" și "autorecreația" lingvo-culturale a ucraineanului etnic, este, în particular, următoarea (conform aspectelor respective):

1. Aspectul regional-etnodemografic: Păstrarea teritoriului prim etnic ucrainean (partea de nord-vest a țării) ca o macroregiune cu o desnaționalizare lingvistică relativ neînsemnată, unde ucrainenii își mențin identitatea lingvistică ucraineană, spre deosebire de zonele așa-numitei "a doua" colonizări (caracterul sedentar de populare) din perioada ultimelor două-trei secole (Stepa de Sud-est, Bazinul Mării Negre), precum și a regiunilor de frontieră ucraineano-române, -moldovenești, -ungare și altele).

2. Aspectul demografic propriu-zis: Un fenomen destul de simptomatic, ultimul timp caracterizat de creșterea numărului de persoane, care se identifică etnic ca ucraineni – drept urmare a modificării priorităților etnodemografice în conștiința unei cantități considerabile a populației. Se are în vedere, în primul rând, așa-zisa creștere "de hârtie" – cetățenii tineri, care provin din familii mixte (din punct de vedere al etniei lor), în decursul ultimilor 15-20 de ani tot mai frecvent se autoidentifică, din punct de vedere etnic, ca ucraineni, în comparație cu situația, ce avuse loc 20-40 de ani în urmă. Avem de a face cu fenomenul autoucrainizării etnice, condiționat de crearea stereotipului mental nou al prestigiului mult mai valoros în cazul uneia asemenea identificări etno-naționale. Datele Recensământului național al populației (2001) [<http://www.ukrstat.>] ne demonstrează explicit această nouă situație. Pe lângă reducerea generală a populației Ucrainei în comparație cu a. 1989, cota reprezentanților așa-numitei "națiuni-titlu" a crescut și constituie deja 77,8 % din cantitatea totală a populației (+5,1 % !). Concomitent avem fenomenul unei descreșteri considerabile atât a cantității absolute a rușilor din populația Ucrainei (cu 3,02 mln. (-26,6 % !), cât și micșorarea părții a persoanelor, aparținând acestei etnii, în structura etnică a populației – din 22,6 % la 17,3 % (cu 4,8 %). Există temei pentru a presupune, că o parte din persoane, care provin din familii monoetnice (ruse) și cele mixte (ucraineano-ruse, neucraineano-ruse, ukraineano-neruse, neucraineano-neruse ș. a.) și care în trecut puteau să decidă și, respectiv, să se declare de etnie *rus/rusoaică*, acum își zic *ucraineni*. Este clar, că calea spre o asemenea autoschițare e de o lungă durată, fiind condiționată de acțiunea totalității din cei mai diverși factori de ordin sociocultural. Rolul decisiv în acest spectru de motivări îl joacă, desigur, aspirația persoanei de a depăși sentimentul unei anumite dezbinări etno-lingvistice sau a unei ezitări. În "ajutorul" persoanei vine și declarata existență (sau crearea) națiunii politice ucrainene. De aceea în Ucraina, de exemplu, în acest sens, toți sunt ucraineni. Dar autoidentificarea etnică și lingvistică a persoanei nu e o acțiune declarativă, ci o anumită stare psihologică, ca rezultat al reflexiilor, mult-puțin durabile, a persoanei asupra categoriilor respective cu proiectarea asupra propriei biografii. De altfel, în condițiile Europei actuale (ținând cont de cerințele "Cărții Europene a Limbilor Regionale sau ale Minorităților Etnice" cu privire la asigurarea drepturilor vieții lingvistice ale comunităților etnice respective) există mecanisme suficiente pentru a ocroti aceste comunități de o hipotetică ucrainizare etnică și lingvistică.

3. Aspectul lingvistic propriu-zis: 1) Majoritatea covârșitoare a populației rusofone posedă diferite forme de bilingvism rus-ucrainean, iar populația românofonă – cele ale multilingvismului româno-ruso-ucrainean. Acest factor va condiționa, probabil, și în continuare o stare de inconflct relativ (psiholingvisti, în primul rând) în ceea ce privește aplicarea limbii ucrainene în situațiile respective și perfecționarea nivelului de cunoaștere a ei în noile condiții sociale; 2) înrudirea apropiată a limbilor ucraineană și rusă, principiul de ortografie fonetic, relativ simplu al limbii ucrainene, diferențele neînsemnate în sintaxa acestor limbi ș. a. prezintă, fără îndoială, niște factori de influență pozitivă în procesul interacțiunii acestor limbi pe parcursul însușirii limbii ucrainene sau perfecționării cunoașterii ei, spre deosebire de cazul cu limbile română și ucraineană, acestea fiind neapropiat înrudite și tipologic îndepărtate. Cu toate acestea, actualmente

observăm un fenomen interesant – elevii școlilor medii cu limba de predare română, însușind limba ucraineană ca un obiect obligatoriu, asimilează și forma literară a ei, drept urmare, în numeroase cazuri, vorbirea lor ucraineană, chiar dacă nu e prea bogată din punct de vedere lexical, nu conține dialectisme, rusisme, regionalisme etc, spre deosebire de vorbirea elevilor etnici ucraineni din zonele respective, aceasta (vorbirea) având caracter de trecere diglosică a subcodului lingvistic, în conformitate de situație de comunicare. În ceea ce privește generația medie și cea de vârstă înaintată a românilor (moldovenilor) etnici, vorbirea ucraineană a lor este marcată de semne regionale și dialectale evidente.

4. Aspectul lingvistico-didactic: 1) Până în prezent categoriei social active aparțin și persoane, care și-au făcut studiile medii și cele superioare încă în limba ucraineană, când deucrainizarea școlilor încă nu atinsese caracter de masă (anii 50–60), după cum se întâmplase în anii 70-80 ai secolului trecut; 2) în viața social-economică se implică acei, care deja au absolvit școala medie, instituția de învățământ superior în perioada renașterii limbii ucrainene în sistemul învățământului național (începând cu anii 90), cota acestora fiind într-o permanentă creștere; 3) actualmente învățarea limbii ucrainene este obligatorie nu numai în școlile cu limba de predare rusă, ci și în școlile cu limbile de predare ale altor etnii din Ucraina – română, ungară, polonă, tatară de Crimeia, ceea ce nu existase în perioada sovietică, când în asemenea școli, afară de limbile etnice, în mod obligatoriu, se studia doar limba rusă; 4) a crescut simțitor numărul de școli cu limba de predare ucraineană (în a. 2006 cantitatea lor atinsese deja 88 %). Situație similară observăm și în sistemul învățământului superior.

5. Aspectul apartenenței sociale a indivizilor: Independența statală a Ucrainei a deschis calea spre formarea (renașterea) accelerată a elitelor naționale de stat (politică, economică, militară, financiară, juridică, religioasă etc), autoritatea cărora va avea o exercitare directă asupra așa-numitei "clase medii", care întotdeauna prezintă cea mai dinamică și sensibilă parte a sociumului în ceea ce privește posibilele schimbări ale priorităților sociale (în cazul dat – cele etno-lingvistice).

Desigur, în vederea caracterului polietnic și multilingvistic al unei părți considerabile a teritoriului Ucrainei, la analiza obiectului menționat urmează de luat în considerare și altele aspecte importante, în particular, aspectul lingvistic-religios, cel culturologic ș. a. m. d. Cu atât mai mult că vorba este și despre o situație lingvistică, în care individul, aparținând etniei ucrainene și folosind limba ucraineană (sau rusă) în comunicarea familială, își duce viața într-un mediu polietnic și multilingv, unde componentul lingvistic aloglot (în particular, cel român) predomină.

Anthony Giddens vorbește despre trei tendințe posibile în viitoarea dezvoltare a relațiilor interetnice: 1) asimilarea; 2) contopirea (o nouă variantă comună a etniei); 3) pluralismul cultural (fără asimilare și etnie nouă) [*Ідент (Giddens) 1999, 285–286*]. Acceptabilă pentru Ucraina este, desigur, doar ultima variantă. Unul din scopurile principale ale sociolingvisticii ucrainene actuale este clarificarea parametrilor calitative a alegerii/ modificării a markerului apartenenței etno-lingvistice a persoanei. De pe poziții neprejudicate, lipsite de tratarea ideologizată vulgarno-sociologică din perioada URSS, situația lingvistică din țară este cercetată doar ultimii 15–20 de ani [*Яворская,*

1992; 1996; 2000; Шумарова, 1994; 1995; 2000; Чемес, 1995; 1996; 2000; 2001; 2002; 2005; Яворська, 1996; Масенко, 1999; Лазаренко, 2001; Залізняк, Масенко, 2001]. Însă, pe lângă unele succese și realizări, instrumentariul asemenelor cercetări, precum și asigurarea lor metodică, orientată numai spre paradigma macrosociolingvistică (monitoringul, anchetarea anumitor straturi sociale ale societății, interpretarea datelor Recensământului național al populației din 2001 etc), au demonstrat o oarecare unilateralitate în abordarea problemei, deoarece în spatele sociumului "se ascunde" o anumită persoană lingvistică, cu o istorie concretă a socializării sale lingvistice (în numeroase cazuri – a resocializării).

În Ucraina neindependentă, în zonele, unde populația ucraineană în aspect cantitativ nu constituia majoritatea, cu alte cuvinte, prezenta un fel de minoritate regională (e cunoscut, că sociologii consideră minoritate "doar acele comunități, membrii cărora se află *într-o situație nefavorabilă* în comparație cu majoritatea populației și au sentimentul *solidarității de grup*, a soartei sale comune. Acel fapt, că ei sunt un obiect de preguddere și discriminare, de obicei intensifică sentimentul de unire și interese comune" [Гіденс (Giddens) 1999, 285-286]), exista o situație lingvistică tipică (ținându-se cont de limbile de comunicare în localitățile etnic mixte): 1) limba română (sau bulgară, ungară etc) ca limba majorității etnolingvistice; 2) limba rusă ca limbă, ce îndeplinea funcția unui instrat, în conformitate cu rolul ei exclusiv în perioada URSS, când ea era limba comunicării interetnice, având un prestigiu sociocultural atât de mare, încât deseori îndeplinea funcția de limbă de predare în școlile medii în zonele menționate; 3) în sfârșit, limba ucraineană, prestigiul căreia în asemenea zone era foarte scăzut. Astfel, limba rusă literară era studiată la toate nivelurile din necesitate, din cauza lipsei de posibilității de a alege o altă limbă, din motive pragmatice și în mod obligatoriu (aici funcționau factori de o natură dublă – politica de stat, îndreptată spre scoaterea din uz a limbilor naționale, și o anumită reacționare la ea a celor mai inrezistente persoane în ceea ce privește apărarea priorităților sale etno-lingvistice – a celor de origine etnică nerusă), iar ucraineana – doar în temeiul unei toleranțe individuale, ca limba vecinului apropiat în localitatea respectivă. Drept rezultat – dezintegrare, destrămare și pierdere a componentului definitoriu al identității etnice ucrainene – a limbii materne și, respectiv – crearea, în această perioadă, a individului comunicativ de origine ucraineană cu limba maternă ucraineană, aplicată ori numai în limita lui etnică familială, ori neaplicată deloc (în cazurile căsătoriilor mixte – ruso-ucrainene sau ucrineano-ruse, româno-ucrainene sau ucraineano-române etc). Deci, în acest (micro)mediu concret polietnic și lingvistic limba ucraineană nu avuse valoare cultural-comunicativă suficientă, ceea ce a provocat aici, la sfârșitul anilor 80 ai sec. trecut, o situație mai mult decât complicată. Fiind uniți de factorul coexistenței într-o microzonă concretă (până la limitele unui sat inclusiv), etniile unui asemenea mediu polietnic comun fuseseră dezbinăți lingvistic, psihologic, social ș. a. m. d. Nu poți să-ți faci carieră de serviciu, dacă nu cunoști rusa (româna); nu ești stimat și acceptat de consătenii tăi, dacă tu, executând, de exemplu, obligațiunile de primar al satului, de secretar, medic etc., vorbești în limba ucraineană, deoarece: 1) majoritatea oamenilor din această localitate nu te înțeleg; 2) nu ai deprinderi să traduci documentele oficiale din ucraineană (rusă) în română, fiindcă ai absolvit școala medie locală în limba de predare rusă sau

română și nu ai studiat ucraineana, sau în general, ești îndreptat în această zonă polietnică dintr-o regiune monoetnică (ucraineană), neavând experiență de comportare lingvistică în mediul plurilingv; 3) nu ai posibilitate, în condițiile noi, să-ți perfecționezi cunoașterea limbii materne (ucrainene), deoarece limba actelor de cancelarie este cea rusă; 4) în sfârșit, dacă soția (soțul) îți este de altă etnie – română, în particular, deseori nu ai cu cine comunica în limba maternă ucraineană în propria ta familie.

Situația descrisă s-a schimbat, în mare măsură, după intrarea în vigoare a "*Legii cu privire la limbi în Ucraina*" (1989). În această Lege limba ucraineană fusese determinată ca limbă de stat și, începând cu anii 90, introdusă în sistemului învățământului public de toate nivelurile. Drept urmare, la nivel funcțional, limba ucraineană, formal, devenise un subiect mai de față și mai activ în procesul de interacțiune regională a limbilor în Ucraina – un fapt interesant atât pentru macrosociolingvistica tradițională (straturi, comunități, popoare etc), cât și pentru macrosociolingvistică (grupuri, asociații, mediuri sociale, persoane aparte etc). Însă datele medii, obținute pe urma cercetărilor respective, nu permit punerea în evidență a proceselor, domeniul obiectivizării al cărora este conștiința individului. Anume de aceea sociolingvistica actuală tot mai insistent se străduiește să schițeze noi tratări, având drept scop elaborarea unor metode și algoritme noi de descriere a situațiilor lingvistice în contextul interacțiunii limbii și a mediului social privitor la straturile socioculturale, în particular – la cele polietnice și/sau multilingve.

Astfel că actuală devine necesitatea de a cerceta și explica fenomenele psihosociale a existenței etnolingvistice a persoanei într-un mod cât mai puțin formalizat și generalizat și, totodată, într-o măsură cât mai obiectivă datorită formei personale verbale (discursive) a prezentării reflexiilor individului în ceea ce privește autoevaluarea etnolingvistică a sa. Acestor cerințe, fără îndoială, corespunde o asemenea metodă sociolingvistică, ca (*auto*)*biografia lingvistică* a persoanei. E important, că în procesul unei, am putea spune, spovedanii față de el însuși, individul își pune prețul sie personal, printre toate celelalte – și prin prisma aprecierii priorităților lui etno-lingvistice de către alte persoane. Asemenea interacțiune ciclică virtuală indirectă între individ și micro- și macrosocium elucidează și cristalizează în conștiința lui, într-o formă conceptualizată, astfel de raționamente, aprecieri și concluzii, conținutul cărora nu este preconizat, provocat sau îngreuiat de o ipoteză de lucru, elaborată de cercetător, pe care un sociolingvist n-ar fi în stare să prevadă și să-l "dobândească" în scopul analizei posterioare nici prin anchete, și nici prin sondaje.

Apreciind situația lingvistică în general, s-ar putea constata, că pe parcursul ultimelor 15 ani de existență a noului statut al limbii ucrainene, a parvenit o anumită reconstruire nu numai în domeniile respective ale vieții sociale și ale învățământului public, ci și, ceea ce prezintă un interes deosebit pentru sociolingvistică, are loc o reconstruire a conștiinței persoanelor din zonele menționate ale Ucrainei în ceea ce privește autoidentificarea lor etnică și lingvistică (limba maternă), apartenența națională (în sensul politic – recunoașterea/nerecunoașterea psihologico-subiectivă a cetățeniei sale politice, iar a Ucrainei ca o Patrie unică a sa).

Deci, datele obținute pot să ne ofere posibilitatea de a face unele concluzii referitor la:

- 1) pierderea/menținerea identității etnice în condițiile social-politice noi în Ucraina;
- 2) conflictele (în temeiul unor ezitări și *anomii* – după cum se știe, Emil Durkheim

considera, că preschimbările în lumea actuală parvin atât de rapid și atât de intensiv, încât provocă complicații serioase sociale – așa-numite *anomii*, adică sentimentul de neajutorare sau de disperare, insuflat de viața socială. Desigur, asemenea sentimente se obiectivizează, în primul rând, în conștiința unui individ separat.) în conștiința persoanelor din zonele polietnice și multilingve în ceea ce privește autoidentificarea lor etnică și/sau lingvistică; 3) dependența pierderii/ menținerii identității lingvistice de anumiți factori demografici și sociali (nivelul de studii al persoanei, statutul ei social, profesia, tipul căsătoriei, tipul localității, unde ea locuiește (rurală – urbană, bilingvă – multilingvă etc), religia, schimbarea locului de trai, limba de predare la școala medie și instituția de învățământ superior, sexul ș. a. m. d.).

Obiectul studiului nostru fusese persoanele monolingve, bilingve și multilingve – ucraineni (printre care și așa-numiții rusofoni), precum, parțial, ruși etnici și persoane din familii mixte (etnicitate diferită a părinților), care țin, în fond, de așa-zisa clasă medie (ce-i adevărat, mai curând în sens social, decât cel material), printre ei – și reprezentanții diferitelor elite locale. Pentru cercetare au fost selectate, după cum am menționat, localitățile polietnice și multilingve, în primul rând, cele cu populație majoritară românofonă și ucrainofonă (având și componentul rusofon) în următoarele regiuni ale Ucrainei: 1) *Cernăuți*: or. Cernăuți, localitățile rurale în partea de sud a regiunii: Șčerbync'i, Koteliv, Maršync'i (raionul Novoselyc'a); or. Herca; satul Korovija (raionul Hlyboka); 2) *Odesa*, în partea de sud-vest a regiunii: or. Kilija, satele Červonyi Jar, Șevcenkove, Myrne (raionul Kilija); or. Tatarbunary, localitatea rurală Borysivka (raionul Tatarbunary); or. Bolhrad, satele Krynyčne, Vynohradivka, Žovtneve (raionul Bolhrad); or. Reni, localitățile rurale Plavni, Novosel's'ke (raionul Reni); or. Izmail, satul Utkonosivka (raionul Izmail); 3) *Transcarpatică*, raioanele de sud-est ale regiunii: or. T'ačiv, satul Dibrova (Apșa de Jos) – raionul T'ačiv; satul Bila Cerkva (Biserica Albă) – raionul Rahiv.

Subiectul cercetării constituise fenomenul așa-numitei *individuații* sociolingvistice – motivele (cauzele), argumentele, convingerile etc în procesele de identificare etnică și lingvistică a persoanei, dinamical posibilele modificări în conștiința ei pe parcursul vieții, condiționate de schimbarea aspectelor situației lingvistice în zona respectivă sau în țară. Termenul *individuație* îl tratăm după definiția adusă de Dr. Prof. Klaus Bochmann la comunicarea prezentată la ședința de inaugurare a proiectului "Limbă și identitate în situații de multilingvism. Identificarea lingvistică în regiunile multi-etnice din Europa de Est (R. Moldova și Ucraina)" (februarie, 2003): "procesul mental în care individul își dă seama de particularitățile lui substanțial lingvistice precum și sociolingvistice, prin experiența de comunicare socială, practica socială care îi spune care este valoarea socială a limbii lui și a limbilor celorlalți".

Reflexiile spontane ale persoanei asupra priorităților ei etno-lingvistice și socioculturale în forma unei narațiuni orale permit cercetătorului realizarea analizei unui anumit discurs tematico-motivațional al ei. Parțial cercetările au fost realizate și în aspect contrastiv – datorită înregistrărilor textelor biografiilor lingvistice ale persoanelor de origine ucraineană, care locuiesc în România, în scopul clarificării particularităților autoidentificării lor etno-lingvistice, provocate de cunoscuții factori extralingvistici

(statutul incomparabil al limbii ucrainene în Ucraina și România, caracterul diferit al bilingvismului ucrainenilor în zonele de frontieră în ambele țări etc) [v. articolul autorului asupra acestei probleme: Чемес, 2004].

Metoda de cercetare a *(auto)biografiilor lingvistice* urmează să fie considerată ca una productivă inclusiv de aceea, că ea permite a fixa "pe viu" verbalizarea narativă a conceptelor respective a conștiinței etnice și lingvistice a persoanei în situații de multilingvism și polietnicism, în scopul unei modelări ulterioare de cercetător structurii motivațional-argumentative în contextul discursului specific, construit de persoană. Discursul acesta devine instrument "metodologic" important în coordonarea și corectarea comportării etno-lingvistice a persoanei în micro- și macrosociumul dat. Comportarea menționată poate fi îndreptată spre păstrarea sau schimbarea identității lingvistice și/ sau a celei etnice, sau, uneori, chiar spre o anumită reconstruire (prof. Bochmann schițează în acest context o oarecare triadă a dinamicului potențial al dezvoltării conștiinței etno-lingvistice a individului, vorbind despre procese de *construcție*, *deconstrucție* și *reconstrucție* a "identității individuale și colective" [Bochmann, 2005, 76], deoarece, "pornind de la contactul dintre vorbitori de limbi și / sau varietăți sociolingvistice diferite din decursul vieții indivizilor, un deosebit interes reprezentînd evenimentele-nod în care individul ia în considerare distincțiile sau contradicțiile socio-culturale care îl separă de partenerii contactului lingvistic în cauză sau, dimpotrivă, îl leagă de ei" [Bochmann, 2005, 75].

Încă o prevalare considerabilă a *(auto)biografiilor lingvistice* constă în aceea, că în ele "se pot filtra elemente de conștiință lingvistică, atitudini lingvistice, judecăți și evaluări lingvistice, și nu în ultima instanță, identități lingvistice, care, alături de aspectele "pur" individuale, conțin și aspecte sociale" [Bochmann, 2005, 75].

Unul din obiectivele analizei textelor *biografiilor lingvistice* fusese, de asemenea, "sondarea" atitudinii ucrainenilor etnici, a rușilor, persoanelor rusofone din partea locului atât față de limba ucraineană și perspectivele ei, cât și față de limba celor mai apropiați vecini – română în localitățile din cele trei regiuni ale Ucrainei, menționate mai sus. În afară de experiența lingvistică privitor la limba etniei sale cercetase de asemenea caracterul și dinamicul dobândirii de ei și experienței anumite privitor și la limba română.

În ceea ce privește caracterizarea generală a *(auto)biografiilor înregistrate*, ele, desigur, prezintă un tip specific de text neinstituționalizat, cu o anumită compoziție și structură, care deseori conține o totalitate difuză multiaspectuală de microdiscursuri, printre care: 1) **patriotic** (de comparat, de ex., Nina B., 65 a., s. Șevcenkove, r. Kilija, reg. Odesa: *Așa trebuie să fie, dacă noi suntem ucrainenii, noi trebuie să vorbim ucrainește. [...] Noi trăim în Ucraina, sau unde trebuie să trăim? [...] În fața mea asemenea întrebare nu se iscase nicicând, fiindcă eu sunt ucraineană. [...] Eu nicicând nu-mi schimb limba.*); 2) **purist** (Vira O., 63 a., s. Șevcenkove, r. Kilija, reg. Odesa: *La începutul anilor șaizeci, când eu încă învățam, oamenii din sat vorbeau într-o limbă mai curată, decât deja la sfârșitul anilor optzeeci*); 3) de **toleranță lingvistico-culturală** (părintele Mykola G., 27 a., rusofon, s. Myrne, r. Kilija, reg. Odesa: *Noi totuși respectăm această limbă, ucraineană [...], fiindcă noi trăim în Ucraina*; 4) **lingvistico-religios** (părintele Mykola G.: *Mai întâi de toate trebuie să existe religia, de aceea că [...] există*

religie – va exista și limba rusă); 5) **de reconstrucția istoriei** (Myhajlo Z., 85 a., s. Ščerbync'i, r. Novoselyc'a, reg. Cernăuți: *Asta tot a fost bătaie de joc, la fel ca și la români; același lucru în acea vreme, la bolșevici – ce vroiau, aceea și făceau*), precum și cele **estetic, naționalist, cosmopolit, pragmatic** ș. a. Această particularitate transformă fiecare narațiune autobiografică într-un anumit hipertext și din punctul de vedere al posibilităților de analiză a fragmentelor lui separate ca unele, ce sunt suficient sine stătore în aspect tematic în limitele aplicării așa-numitei metode de descompoziție a discursului în câteva nivele adânci, în spiritul lui T. A. van Dijk.

Și cu toate că paradigma postmodernă a analizei sociolingvistice, ce predomină astăzi, își are și neajunsurile sale, deoarece, "în locul accentelor asupra universalității, regularității, unilaterității, transparenței etc a sociologiei din epoca modernismului" a parvenit "multilateritatea principială, hazardul și ambivalența observărilor, concluziilor și generalizărilor, aplicate de sociologi", și, ca urmare, "realitatea actuală socială se prezintă mai mult ca o activitate discursivă, ca un flux de reflexitate, interpretări și reinterpretări, fapt pentru care sociologul nu poate să pretindă la rolul unui "arbitru", "tălmaci al adevărului", ci, mai curând este un "interpret", "egal printre ceilalți" [Танчер, 2000], totuși, un alt mod de apropiere de înțelegerea operatorilor psihosociali ai procesului de individuație a persoanei, ca cel de *om* (narratorul) *prin om* (cercetătorul, interpretătorul), după cum ni se pare, nu există. Cu toate acestea, un asemenea fapt nu exclude posibilitatea și necesitatea unei analize complexe a narațiunii autobiografice întregi, luându-se în considerare toate presuposițiile și aluziile, care pot să fie evidențiate, "descifrate" și analizate în mod textologic.

Fiecare narațiune lingvistico-biografică, prin conținutul său textual (verbalizat) și hipertextual, a confirmat sau, în cazuri aparte, a contestat ipotezele respective de lucru cu privire la formele pronunțării conștiinței lingvistice și etnice, demonstrând o prioritate mai mare sau mai mică pentru individ a variabilelor sociolingvistice anumite, ce ne permită în analiza datelor obținute și sub unghiul de vedere macrosociolingvistic a schița un vector specific a stereotipului de atitudine al ucrainenilor (ucrainofoni, rusofoni), al rușilor, într-o oarecare măsură – și al românilor (moldovenilor) în zonele menționate cu bilingvismul ucrainean-român sau multilingvismul ucraineano-româno-rus față de problemele autoidentificării etnolingvistice.

Schimbarea locului de sediu al persoanei prezintă o condiție preliminară universală pentru lansarea mecanismelor complicate, totodată – naturale, de adaptare psihologică a ei la circumstanțele noi, chiar dacă e vorba de motivările și cauzele teritoriale sau sociale propriu-zise ale unui stres, mai mare sau mai mic, în condițiile mediului etno-lingvistico-cultural omogen. Însă la schimbarea mediului etno-lingvistic aceste mecanisme se pronunță deosebit de intensiv, activizând în conștiința persoanei necesitatea de mobilizare a întregii experiențe de viață premergătoare, a regulilor și stereotipurilor mentale, elaborate înainte vreme referitor la reprezentanții comunității locale, în scopul alegerii schemei de comportament lingvo-cultural: 1) acceptare; 2) confruntare. Comunitatea locală, la rândul său, se conduce și ea de anumite stereotipe, ceea ce prezintă o anumită unitate de convingeri, impuse din exterior (mituri social-ideologice, preconizări etc), și din date empirice, acumulate de vorbitor personal pentru întărirea ilustrativă în conștiința

lui a ideilor respective. Cercetătoarea austriacă R. Wodak, de ex., evidențiază următoarele preconizări verbalizate în mediul comunității naționale austriece: 1) folosirea permanentă a expresiilor conotative, care ar crea față de minoritățile sociale imaginea de străini; 2) folosirea epitetelor frecvente negative, care ar sublinia neajunsurile tipice naționale, cică caracteristice reprezentanților minorităților etnice; 3) crearea "noi-discursului", scopul căruia este educarea sentimentului de solidaritate națională, superioritatea națională ca un temel pentru respingerea anumitor grupuri etnice; 4) "nivelarea lingvistică" a evenimentelor importante (glorioase, rușinoase, tragice) și neutre sau a celor perioade a vieții popoarelor, când ceva important și ceva neînsemnat se înșiră special alături, acestea fiind egalate în mod artificial în ceea ce privește valoarea lor, sunt zmulse din contextului istoric, descrise într-o formă absolut neadecvată, umilitoare ș. a. [Водак Р. (Wodak R., 1990), 1998, 91-92].

La drept vorbind, migrația exterioară în Ucraina nu prezintă un fenomen extins în comparație cu țările din Vest, de aceea vorba este despre schimbarea locului de trai în limitele statelor, actualmente postsovietice, sau, în majoritatea cazurilor – despre migrațiile interregionale în limitele Ucrainei (tipurile cele mai răspândite: zona mono- sau bilingvă, în primul rând – ucraineană-rusă → zona multilingvă (ucraineano-ruso-română/ungară/ bulgară și viceversa. Majoritatea schimbărilor mediului de trai, despre care se vorbește în biografiile înregistrate (v. mai jos), avuseră loc încă pe timpurile URSS (persoanele, în fond de vârstă medie sau de cea înaintată, au fost alese pentru interviuri în mod conștient din motive înțelese). Despre persoanele tinere, care nu migrase nicăieri, se poate vorbi doar în contextul "schimbării" virtuale a macromediului, provocate de modificarea statutului limbii ucrainene, ceea ce a dictat necesitatea de a "modifica și o oarecare matrită a priorităților apreciative și pragmatice ale persoanei. Ar fi nespuse de interesant de înregistrat biografiile lingvistice și a cetățenilor ai Ucrainei ucrainofoni (rusofoni, românofoni), care s-au deplasat temporar în țările Europei de Vest în căutarea câștugurilor, în vederea analizei adaptării socio-etno-lingvistice a lor. De exemplu, în una din biografiile lingvistice (N 53, s. Maršync'i, r. Novoselyc'a, reg. Cernăuți) respondentă, o ucraineană etnică, a relatat că, nimerind în acest sat românofon, a înșușit limba sătenilor prin comunicarea cu ei (lucrase vânzătoare la un magazin de produse alimentare). Plecată la câștig în Italia, timp de 10 luni a înșușit italiana – datorită cunoașterii limbii "moldovenești", în care la început comunicase cu o femeie italiană în vârstă, lucrând tuteare; bătrâna italiană o înțelegea, iar vorbitoarea noastră începuse să vorbească italiana deja peste 2-3 luni. Plus la tote acestea respondentă consideră, că în asemenea cazuri totul depinde de om și de dorința lui de a învăța. Despre consătenii săi moldoveni se exprimă prietenos (*"timp de 30 de ani n-am auzit de la ei nici un cuvânt rău la adresa mea"; "oameni buni"*).

Analiza doar a unei părți neînsemnate a biografiilor lingvistice înregistrate, prezentată aici, mărturisește, în opinia noastră, despre un material expedițional extrem de interesant pentru cercetarea autoidentificării etnolingvistice și autoafirmării persoanei în condițiile de schimbare a mediului de trai, material, care poate fi folosit și în scopul elucidării a unui șir de alte parametre dinamice ale persoanei lingvistice, care depășesc limitele problematicei sociolingvistice propriu-zise, precum și a acestui articol, în particular.

У статті аналізується феномен етномовної самоідентифікації осіб українського (російського) походження в румунськомовному середовищі у контексті питання, чи стане українська мова фактором консолідації української політичної нації. Важливо враховувати всю сукупність соціально-психологічних факторів з метою з'ясування всіх можливих негативних і позитивних ефектів у мовному житті сучасного українського поліетнічного соціуму. Дослідницький *прийом мовних (авто)біографій* слід вважати виключно продуктивним, оскільки він дає можливість зафіксувати наживо наративну вербалізацію відповідних концептів етнічної і мовної свідомості особи у ситуаціях багатомовності і поліетнічності. Записи мовних (авто)біографій є специфічним типом неінституціалізованого тексту своєрідної композиції і структури, який містить у собі дифузну багатовимірну сукупність різних мікродискурсів. При зміні мовноетнічного середовища механізми психологічної адаптації виявляють особливу інтенсивність, активізуючи в свідомості особи потребу мобілізації всього попереднього буттєвого досвіду і попередньо набутих ментальнісних установок та стереотипів стосовно представників місцевої спільноти з метою вибору схеми мовнокультурної поведінки: 1) прийняття; 2) протистояння.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовноетнічна ідентичність, політична нація, мовна (авто)біографія, дискурс, румунська мова, українська мова.

The article analyses the phenomenon of ethnolinguistic self-identification of Ukrainian (Russian) origin persons in the Rumanian speaking environment in the question context whether the Ukrainian language will become a factor of Ukrainian political nation consolidation. It is important to take into account the entire set of socio-psychological factors in order to determine all possible negative and positive effects in the language life of modern Ukrainian multiethnic society. Language (auto)biographies research method should be considered an exceptionally productive, because it lets you to record live narrative verbalization of certain concepts of person's ethnic and linguistic consciousness in situations of multilingualism and multi-ethnicity. The records of the language (auto)biographies are a specific type of informal text with its composition and structure that contains a set of different multi-dimensional and diffusive microdiscourses. When you change the ethnolinguistic environment the psychological adaptation mechanisms show the particular intensity, activating in person's mind the need to mobilize all the previous life experience and previously acquired attitudes and mental stereotypes regarding the local community members with the aim of selecting of cultural and linguistic behavior scheme: 1) acceptance; 2) confrontation.

Key words: sociolinguistics, ethnolinguistic identity, political nation, language (auto)biography, discourse, Rumanian language, Ukrainian language.

Literatură:

1. Залізняк Г. М, Масенко Л. Т. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдеший / Г. М. Залізняк, Л. Т. Масенко. – К.: Вид. Дім "КМ Академія", 2001. – 95 с.
2. Лазаренко Л. Лексична інтерференція в усному румунському мовленні в Україні (лінгвістичний та соціолінгвістичний аспекти) / Л. Лазаренко. – К., 2001. – 130 с.
3. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. – К.: Соняшник, 1999. – 100 с.
4. Танчер В. Соціологія та ідеологія в ракурсі постмодерного мислення / В. Танчер // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 4. – С. 131.
5. Чемес В. Ф. До проблеми етно-мовного самовизначення молоді у районах Одеської області з мішаним населенням / В. Ф. Чемес // Матеріали IV міжнародного лінгвістичного семінару "Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми", Донецьк, 10–13 червня 2005 р. – Донецьк, 2005. – С. 156–160.
6. Чемес В. Ф. Динаміка співвідношення української і російської мов як рідних серед студентів різних груп філологічного фаху / В. Ф. Чемес // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К.: Прайм-М, 2002. – № 6. – Кн. 2. – С. 271–277.
7. Чемес В. Ф. Зміна мовної ситуації і проблема моделювання її динаміки / В. Ф. Чемес // Державність української мови і мовний досвід світу : матеріали Міжнародної конференції. – К., 2000. – С. 419–434.
8. Чемес В. Ф. К вопросу о функционировании украинского языка в восточнороманских этноязыковых субареалах / В. Ф. Чемес // Славянские культуры в инациональной среде : материалы

Международной научно-практической конференции (май 1995 года, г. Кишинев). – Кишинев, 1995. – С. 126–128.

9. *Чемес В. Ф.* Персоналізація суб'єктивного уявлення про еталонний зразок національної мови (за матеріалами анкетування київських студентів) / В. Ф. Чемес // Українське мовознавство. – К.: Київський університет, 2001. – Вип. 23. – С. 106–120.

10. *Чемес В. Ф.* Проблеми мовного буття українського вчителя в сучасній Румунії / В. Ф. Чемес // Актуальные проблемы вербальной коммуникации: язык и общество : сб. науч. тр. / под общ. ред. Л. А. Кудрявцевой. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2004. – С. 259–270.

11. *Чемес В. Ф.* Соціолого-психологічні виміри мовно-культурного буття нації (до питання про можливі об'єктивні фактори позитивної дії) / В. Ф. Чемес // Язык и культура. Четвертая международная конференция. Материалы. – К., 1996. – Ч. II. – С. 152–159.

12. *Чемес В. Ф.* Суб'єктивне і об'єктивне в оцінці проблем вживання державної мови представниками різних соціальних груп мовців (зіставний аспект) / В. Ф. Чемес // Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2001. – С. 526–533.

13. *Шумарова Н. П.* Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму / Н. П. Шумарова. – К. : Київський державний лінгвістичний університет, 1994. – 283 с.

14. *Шумарова Н. П.* Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму / Н. П. Шумарова. – К., 2000.

15. *Шумарова Н. П.* Мовна поведінка як форма вираження ціннісних орієнтацій / Н. П. Шумарова // Мова тоталітарного суспільства. – К., 1995. – С. 100–106.

16. *Яворська Г. М.* Принципы социалингвистического подхода к анализу языка / Г. М. Яворская // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 16–63.

17. *Яворська Г. М.* "Мовна свідомість" та її вплив на сучасні процеси мовного розвитку / Г. М. Яворська // Актуальные проблемы изучения и преподавания русского языка : сб. статей. – Сумы, 1996. – С. 25–30.

18. *Яворська Г. М.* Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Г. М. Яворська. – К., 2000. – 288 с.

19. *Bochmann Klaus.* Istoriografia lingvistică drept istorie socială trăită. Cu privire la valoarea euristică a biografiilor lingvistice / Klaus Bochmann // Revistă de lingvistică și știință literară. – 2005. – Nr. 1–3. – P. 76.

20. *Giddens Anthony.* Sociology / Anthony Giddens. – Polity Press, 1977. [cit. după: *Гіденс Ентоні.* Соціологія / Traducere din engl. В. Шовкун, А. Олійник ; Red. șt. О. Іващенко. – К. : Основи, 1999. – С. 285–286].

21. *Hrytsak Yaroslav.* National Identities in the Post-Soviet Ukraine: Case of L'viv and Donetsk / Yaroslav Hrytsak // Cultures and Nations of Central and Eastern Europe: Essays in Honor of Roman Szporluk. Harvard Ukrainian Studies. – 1998. – Vol. 22. – P. 263–281.

22. <http://www.ukrstat.gov.ua/Perepis/PidsPer.html>.

23. *Wodak R.* Discourse Analysis: Problems, Findings, Perspectives / R. Wodak // Text. – New York, 1990. – № 10 [cit. după: *Штерн І. Б.* Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К. : АртЕк, 1998. – С. 91–92].